

اشتغال معلولین از منظر حقوق بین الملل

بهمن بهری خیایوی *

عبدالله عابدینی **

تاریخ پذیرش: ۹۷/۷/۷

تاریخ دریافت: ۹۷/۵/۲

چکیده

بیش از یک میلیارد نفر در جهان یعنی ۱۵ درصد جمعیت جهان، با معلولیت در اشکال مختلف زندگی می‌کنند که با مشکلات مختلفی از جمله مشکل اشتغال و دستمزد روبرو هستند. این امر سبب گردیده است تا بیکاری در بین این افراد بیشتر از افراد غیر معلول باشد و تبعیض علیه معلولین در جنبه‌های مختلف زندگی از جمله اشتغال آن‌ها، آثار منفی فردی، اجتماعی و اقتصادی گذارد. تاکنون جامعه بین‌الملل در جهت حل این مشکلات، گام‌های مهمی برداشته است تا معلولین بتوانند از فرصت برابر برخوردار گردند و پس از استفاده از خدمات آموزشی و شغلی و همچنین طی مراحل توان‌بخشی شغلی، بتوانند شغل مناسب را انتخاب و به استقلال اقتصادی دست پیدا کنند. بدین منظور مجمع عمومی سازمان ملل و سازمان بین‌المللی کار، قدم‌های بزرگی برداشته‌اند که در مواردی دارای جنبه الزام‌آور می‌باشند. از جمله این اسناد، می‌تواند به کنوانسیون بین‌المللی حقوق معلولین که توسط مجمع عمومی سازمان ملل به تصویب رسیده است و همچنین مقاوله نامه و توصیه‌نامه‌های سازمان بین‌المللی کار، اشاره کرد که تکالیف مختلفی را برای حمایت از اشتغال معلولین، بر عهده دولت‌ها، قرار داده است. ما در این نوشتار بر آن خواهیم بود که ضمن شناخت معلولیت و مشکلات اشتغال معلولین، به این پرسش‌ها

* دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، دانشگاه آزاد زنجان

bahmanbahrikhiyavi@gmail.com

** دانش‌آموخته دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران

s_abedini_a@yahoo.com

پاسخ دهیم که چه اسناد بین المللی برای حمایت از اشتغال معلولین وجود دارد؟ و آیا این اسناد الزام آور می باشند؟ رویکرد قانون جامع حمایت از حقوق معلولین، مصوب مجلس شورای اسلامی، نسبت به اشتغال معلولین، چه می باشد؟

کلید واژگان:

معلولین، توان بخشی شغلی، کنوانسیون حقوق معلولین، سازمان بین المللی کار، تبعیض

مقدمه

از ابتدای وجود بشریت و در تمام جوامع، معلولیت^۱ در انواع مختلف وجود داشته است. از لحاظ تاریخی معلولین به‌عنوان اشیاء ترحم‌آمیز و به‌عنوان سربار خانواده و جوامع تلقی می‌شدند. بر اساس این دیدگاه، معلولیت یک فاجعه است. افراد معلول قربانیان بدبختی هستند که از لحاظ اجتماعی، مرده‌اند یا بهتر است بگویند.^۲

وجود بیش از یک میلیارد نفر معلول که ۱۵ درصد جمعیت جهان را تشکیل می‌دهد^۳، لزوم توجه بیشتر به این قشر آسیب‌پذیر را دوچندان کرده است. اگر خانواده‌های معلولین را به آمار اضافه کنیم، با جامعه‌ای بیش از دو میلیارد نفر مواجه می‌شویم^۴ که تأثیر این افراد و شرایط زندگی‌شان در جامعه که اغلب از نظر اجتماعی از جمله کسب شغل، مسکن و تشکیل خانواده، در انزوا به سر می‌برند، بسیار مشهود است. شایان ذکر است که بر اساس گزارش برنامه توسعه سازمان ملل، هشتاد درصد از افراد دارای معلولیت در کشورهای در حال توسعه زندگی می‌کنند و متأسفانه اکثریت این افراد فاقد شغل مناسب و درآمد شایسته و زندگی قابل قبول هستند.

مطابق ارزیابی برنامه توسعه سازمان ملل^۵، بیست درصد از مردم فقیر در جهان به اشکال مختلف دچار معلولیت هستند. این موضوعات، باعث می‌شود که جامعه جهانی، وضعیت و حقوق معلولین را مورد اهتمام جدی قرار دهد و با تصویب و اجرای قوانین مبتنی بر توان‌بخشی، آموزش، اشتغال، امنیت شغلی، درآمد مناسب و غیره، سعی در کاهش شکاف‌ها و بهبود وضعیت جاری نماید. در این راستا جامعه جهانی در قالب قطعنامه‌ها و توصیه‌نامه و کنوانسیون‌های متعدد، به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم اقدامات شایسته‌ای درباره معلولین انجام داده است که در ادامه به آن‌ها اشاره خواهیم کرد.

1. disability

2. Out of Darkness into Light? Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Rosemary Kayess, and Phillip French, The Author [2008]. Published by Oxford University, pp 5

3. http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report/en/

۴. توسلی نائینی، منوچهر؛ کاویار، میرحسین، «تأملی بر حقوق معلولان از منظر کنوانسیون حقوق معلولان و سایر

اسناد بین‌المللی»، مجله حقوق خصوصی، پاییز و زمستان ۱۳۸۷، شماره ۱۳، ص ۵۲

5. United nations development program (UNDP)

بدین لحاظ مجمع عمومی سازمان ملل طی قطعنامه ۱۲۳/۳۱ در ۱۶ دسامبر ۱۹۷۶، سال ۱۹۸۱^۱ را با شعار «مشارکت کامل و برابری» به‌عنوان «سال جهانی معلولان» نام‌گذاری کرد؛ که تاکنون نیز این شعار به‌مثابه یک هدف کلی برای اکثر تلاش‌ها در زمینه حقوق بشر افراد دارای ناتوانی مطرح بوده است.^۲ همچنین روز سوم دسامبر هر سال باهدف ترویج درک درستی از مسائل مربوط به معلولیت و ارتقاء حمایت از شأن و مقام، حقوق و رفاه افراد معلول، به‌عنوان روز جهانی افراد دارای معلولیت نام‌گذاری شد. مجمع عمومی سازمان ملل در تاریخ ۳ دسامبر سال ۱۹۸۲، دهه ۱۹۸۳-۱۹۹۳ را «دهه جهانی معلولان» اعلام کرد.^۳

«تنها جنبه معنادار در زندگی انسان را می‌توان کار تلقی کرد. کار فعالیتی است که برای کسب معاش و رفع نیازهای اولیه به انجام می‌رسد»^۴ حق کار با کرامت انسانی مرتبط است؛ به‌گونه‌ای که علاوه بر امرارمعاش برای تحقق رشد شخصیت انسانی و ورودش به جامعه نقش‌آفرین است.^۵ حق کار علاوه بر اصل فلسفی، یک اصل قانونی و عدالتی است که هدف از آن حفظ بقای خود و خانواده است.^۶ همچنین باید اشاره کرد که هدف از حق کار فقط ایجاد اشتغال نیست بلکه ایجاد شغل باید از کیفیت قابل قبول و مناسب برخوردار باشد.^۷ اهمیت اشتغال برای معلولان علاوه بر تأمین نیازهای مالی، منافع پنهانی نیز برای آنان در بردارد مانند هویت و منزلت اجتماعی، احساس ارزشمند بودن، روابط و حمایت اجتماعی، افزایش امید به زندگی، مسئولیت‌پذیری و کاهش نگرانی و اندوه و...^۸ که نیازمند تدابیری همگانی در سطح ملی و بین‌المللی، به دلیل

1. u.n document, A/RES/31/123, 16DC 1976

۲. کمالی، محمد، «حقوق بشر و ناتوانی (معلولیت)»، مجله رفاه اجتماعی، تابستان ۱۳۸۳، شماره ۱۳، ص ۴۹

3. A/RES/37/52

۴. داور منش، عباس؛ براتی سده، فرید، «مقدمه‌ای بر اصول توان‌بخشی معلولان»، رشد، ۱۳۸۵، صفحه ۹۷

5. Nubberger, angelika, "Work, right to, international protection", max planck encyclopedia of public international law(online version),march 2007,para.۱

6. Ibid,para 17.

7. Nubberger, angelika, "Work, right to, international protection", max planck encyclopedia of public international law(online version),march 2007,, para 33.

۸. محمودیان دهکردی، آرزو: «توان‌بخشی شغلی معلولان»، مجله کار و جامعه، شهریور و مهر ۱۳۸۶، شماره ۸۷ و ۸۸، ص ۳۵

اندک بودن فرصت شغلی معلولین، دارد. ترکیب فقر و ناتوانی که هر کدام می‌تواند باعث دیگری شود، بسیار ترسناک است و این امر باعث تحمیل بار بیش‌ازحد به خانواده‌های معلولین می‌گردد^۱. اما سوآلی که مطرح می‌شود این است که برای فائق آمدن بر مشکلات اشتغال معلولین، چه اسنادی توسط جامعه جهانی برای حمایت از اشتغال معلولین به تصویب رسیده است؟ آیا این اسناد الزام‌آور می‌باشند؟

جامعه جهانی و در رأس آن مجمع عمومی سازمان ملل و سازمان بین‌المللی کار نسبت به حقوق معلولین و به‌ویژه اشتغال این افراد مصوبات متعددی داشتند که از جمله آن‌ها می‌توان به قطعنامه سال بین‌المللی معلولین و برنامه اقدام جامع برای معلولان، کنوانسیون حقوق کودک ۱۹۸۹، قطعنامه قواعد استاندارد بر پایه برابری فرصت‌ها برای افراد معلول و کنوانسیون حقوق معلولین است که توسط مجمع عمومی سازمان ملل به تصویب رسیده است. سازمان بین‌المللی کار نیز در توصیه‌نامه‌ها و مقوله‌نامه‌های متعددی به امر اشتغال معلولین پرداخته است. با عنایت به اینکه قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل حالتی الزام‌آور ندارد، لذا مکلف بودن دولت‌ها برای اجرای قطعنامه‌ها، نیازمند ابزاری خاص است، همچون کمیته‌هایی برای بررسی اجرای مواد کنوانسیون‌ها و قطعنامه‌های مجمع عمومی؛ بنابراین به نظر می‌رسد کنوانسیون حقوق کودک و کنوانسیون حقوق معلولین به دلیل وجود کمیته و کارگروه ارزیابی پیشرفت اجرای کنوانسیون، حالتی الزام‌آور دارند که در ادامه به تحلیل و بررسی آن‌ها خواهیم پرداخت.

به دلیل وجود بحث حق و کسب حقوق در طی این مجال، ما ابتدا بر آن خواهیم بود که تعریفی از معلولیت داشته باشیم و سپس موانع اشتغال آن را بشناسیم و در ادامه اسناد بین‌المللی مرتبط با اشتغال معلولین را که توسط مجمع عمومی سازمان ملل و سازمان بین‌المللی کار به تصویب رسیده است را تحلیل و توصیف نماییم و در خلال آن مطالب، به نیازها و شرایط معلولین نگاهی داشته باشیم. در پایان نیز به قوانین داخلی ایران و قانون جامع حمایت از حقوق معلولین مصوب مجلس شورای اسلامی نگاهی خواهیم داشت.

۱. رشیدی، مهنام، بررسی حقوق افراد دارای معلولیت در اسناد بین‌المللی و نظام حقوقی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دامغان: دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۹۲، ص ۱۳۳

۱. معلولیت

۱.۱. تعریف معلولیت

اسناد مختلفی به اشکال مختلف در خصوص معلولیت وجود دارد که تعاریف مختلفی از معلولیت ارائه داده‌اند که تا قبل از تصویب کنوانسیون حقوق افراد معلول، سندی جامع بین‌المللی برای حقوق معلولین وجود نداشت و تصویری کلی نسبت به معلول در رابطه با دیگر افراد جامعه، وجود داشت. کنوانسیون حقوق افراد معلول، معلولیت را شامل کسانی می‌داند که دارای نواقص طویل‌مدت فیزیکی، ذهنی، فکری یا حسی می‌باشند که در تعامل با موانع گوناگون امکان دارد مشارکت کامل و مؤثر آنان در شرایط برابر با دیگران در جامعه متوقف گردد.

همچنین قانون جامع حمایت از حقوق معلولان مصوب سال ۱۳۸۳ مجلس شورای اسلامی ایران^۱، منظور از معلول را شامل افرادی می‌داند که به تشخیص کمیسیون پزشکی سازمان بهزیستی بر اثر ضایعه جسمی، ذهنی، روانی یا توأم؛ اختلال مستمر و قابل‌توجهی در سلامت و کارایی عمومی وی ایجاد گردد، به طوری که موجب کاهش استقلال فرد در زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی شود.

سازمان بین‌المللی کار در توصیه‌نامه شماره ۹۹، اصطلاح معلولیت را به معنای فردی می‌داند که امیدش برای به دست آوردن و حفظ شغل مناسب، به طور قابل ملاحظه‌ای به دلیل آسیب‌های جسمی یا روانی، کاهش یافته است.

۱.۲. انواع معلولیت

معلولیت بر اساس امکانات بازتوانی، ترمیمی به انواع زیر تقسیم می‌شوند که هر کدام، شامل معلولیت‌های متعدد دیگری می‌باشند:

۱. معلولیت‌های حرکتی که شامل انواع معلولیت‌های دستگاه حرکتی و اعصاب است.
۲. معلولیت‌های حواسی که به‌ویژه شامل معلولیت‌های بینایی و شنوایی است.
۳. معلولیت‌های احشایی که شامل معلولیت‌های قلبی-عروقی، تنفسی، کلیوی و غیره است.
۴. معلولیت‌های روانی که معمولاً در خردسالان و بزرگسالان به‌طور جداگانه بررسی می‌شود.^۲

۱. باختر، سید احمد، «حقوق معلولین در قوانین ایران»، انتشارات جنگل، ۱۳۸۸، ص ۱۵

۲. نباتی، نگار؛ «اشخاص دارای معلولیت در نظام بین‌المللی حقوق بشر»، موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی، صص ۴۳-۴۴

۲. موانع اشتغال معلولین

وجود اختلالات در معلولین مانند فلج مغزی و اختلالات جسمی موجب ایجاد محدودیت و موانعی در اشتغال می‌شود و حتی موجب نارضایتی کارفرما می‌گردد. این اختلالات جنبه‌های مختلف اشتغال معلولین را تحت تأثیر می‌گذارد:

اجتماعی: نگرش منفی جامعه نسبت به اشتغال و توانایی آنان و مواردی مانند نبود قوانین ویژه استخدام معلولین، ترس از افزایش هزینه. چنین طرز فکر در همه جوامع وجود دارد و جزء آسیب‌های اشتغال معلولین محسوب می‌شود که در صورت اصلاح آن پیامدهای مثبتی همچون «ایجاد روحیه استقلال و امید به زندگی مستقل و شرافتمندانه، ایجاد تحرک و پویایی و تلاش جهت استفاده از توانمندی‌ها و استعدادهای خدادادی خود، جلوگیری از ایجاد یاس و رخوت و رفع نیازهای عاطفی و معنوی، روی نیاوردن به امور پست و خلاف عرف جامعه مانند تکدی‌گری و دزدی، بارزش قلمداد شدن از دید خانواده و جامعه، ایجاد بازار کار و تولید در جامعه و...» را به دنبال خواهد داشت.^۱

اقتصادی: افزایش مشکلات اقتصادی موجب کاهش تمایل کارفرما به استخدام و در نتیجه افزایش بیکاری معلولین می‌گردد. وجود بار مالی برای کارفرمایان برای آموزش و مناسب‌سازی معلولین برای انجام مسئولیت کاری مطلوب، موجب کم‌توجهی کارفرمایان به استخدام این قشر شده است.

فیزیکی: اگر معلولان نتوانند با ماشین‌آلات که ابزار کار هستند، کار کنند، اشتغالی به وجود نخواهد آمد. همچنین اگر محل کار و یا دسترسی به آن، مطابق با شرایط معلولین، مناسب‌سازی نگردیده باشد، بالطبع مانع اشتغال این افراد خواهد گردید.

قانونی: قوانین حمایتی در زمینه اشتغال معلولین مانند تعیین سهمیه استخدام، تخصیص برخی مشاغل به معلولین.^۲ نبود قوانینی به‌روز که کارفرمایان را تشویق به استخدام معلولین کند و تبعیضی مثبت به نفع معلولین به عمل آورد، منجر به کم‌توجهی به استخدام معلولین خواهد گردد.

۱. به کوشش دفتر فرهنگ معلولین، آسیب‌شناسی اشتغال معلولان ایران، دفتر فرهنگ معلولین، چاپ اول، بهار ۱۳۹۶، ص ۱۷

۲. شفیق‌آبادی، عبدالله؛ «توان‌بخشی شغلی و حرفه‌ای معلولین»، انتشارات جنگل، صفحه ۵۵-۵۷

اشتغال، مسئله پیچیده‌ای است که دارای ابعاد گوناگون است. از جنبه فردی، داشتن شغل و کار موضوعی است که بقیه امور زندگی را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. در سطح ملی، مسائل زیادی در زمینه رابطه اشتغال یا توسعه و رشد اقتصادی و مبارزه با فقر، تأمین معیشت مردم و برقراری تعادل اقتصادی و حتی عدالت اجتماعی مطرح می‌شود و در سطح جهانی، تقسیم جهانی کار، کشورهای صنعتی و غیرصنعتی، غنی و فقیر، توسعه یافته و در حال توسعه و بسیاری امور دیگر عنوان می‌شود.^۱ در کشورهای صنعتی نرخ بیکاری معلولین تقریباً دوبرابر افراد غیر معلول است، لذا معلولین بیشتر از بیکاری صدمه می‌بینند.^۲

منشور ملل متحد، در ماده یک، چهار نوع تبعیض نژادی، جنسی، زبانی و مذهبی را نام می‌برد و از دیگر اشکال تبعیض سخنی گفته نشده است؛ اما اعلامیه جهانی حقوق بشر^۳، در خصوص اشتغال با شفافیت بیشتری در ماده ۲۳ بیان می‌دارد که: «هر انسانی حق دارد که صاحب شغل بوده و آزادانه شغل خویش را انتخاب کند، شرایط منصفانه مورد رضایت خویش را داشته باشد و سزاوار حمایت در برابر بیکاری باشد»؛ و در ادامه یعنی ماده ۲۴ بیان می‌دارد که: «هر انسانی سزاوار است بدون رواداشت هیچ تبعیضی برای کار برابر، مزد برابر دریافت نماید». ماده مذکور نشان می‌دهد که همه انسان‌ها از جمله معلولین، از لحاظ حیثیت و حقوق برابرند و در نتیجه محق به استفاده از فرصت‌های فراهم شده در جامعه و البته بدون تبعیض، هستند.

اعلامیه اصول حمایت از افراد دارای معلولیت ذهنی و توسعه مراقبت‌های سلامتی ذهنی^۴ ضمن بیان اینکه هیچ تبعیضی نباید بر اساس بیماری‌های روانی وجود داشته باشد؛ تبعیض را به معنی هر تمایز، محرومیت یا اولویت می‌داند که برخورداری از حقوق را از بین می‌برد یا تأثیر مخرب بر آن دارد.^۵ همچنین در سال ۲۰۰۶، شورای اقتصادی و اجتماعی در تفسیر کلی شماره پنج خود^۶ که اولین سند سازمان ملل برای تعریف تبعیض بر پایه معلولیت بود و قسمتی را نیز به حقوق کار

۱. عراقی، عزت‌الله؛ رنجبران، امیرحسین، «تحول حقوق بین‌المللی کار»، مؤسسه کار و تأمین اجتماعی، صفحه ۱۷۰

۲. شفیع‌آبادی، عبدالله؛ «توان بخشی شغلی و حرفه‌ای معلولین»، انتشارات جنگل، صفحه ۱۶

3. Universal declaration of human rights

4. The protection of persons with mental illness and the improvement of mental health care

5. A/RES/46/119

6. general comments adopted by the committee on economic, social and cultural rights, No. 5

معلولین اختصاص داده بود^۱، به مسئله معلولیت پرداخته و در بند ۲۰۹ آورده است که: تبعیض در زمینه اشتغال معلولین، برجسته و ماندگار شده است.^۲ در بسیاری از کشورها نرخ بیکاری افراد معلول دو تا سه برابر بیشتر از نرخ بیکاری افراد بدون معلولیت است که در آن افراد معلول شاغل، عمدتاً در مشاغل کم درآمد به کار برده می‌شوند که با امنیت اجتماعی و حقوق کمی برخوردار است و اغلب از جریان اصلی بازار جدا هستند. ادغام افراد معلول به بازار کار به طور منظم باید به صورت فعال توسط کشورها پشتیبانی شود.

سازمان بین‌المللی کار در مقاله نامه شماره ۱۱۱^۳، تبعیض را هرگونه تفاوت و محرومیت یا تقدمی می‌داند که در امور مربوط به استخدام و اشتغال مساوی، احتمال موفقیت و رعایت مساوات در شرایط سلوک با کارگر را به کلی از میان ببرد و یا بدان لطمه وارد سازد. عنایت به این تعریف نشانگر این است که در امر استخدام و اشتغال، هیچ فردی نباید به سبب دلایلی، از امکانات موجود، محروم و یا به سبب شرایطی که دارد، چیزی بر او تحمیل گردد. البته باید توجه کرد که در مواردی تبعیض ممنوع نیست و بلکه مطلوب است، یکی از این موارد که در ماده ۵ مقاله نامه شماره ۱۱۱ سازمان بین‌المللی کار آمده است، برقراری مقررات حمایتی به نفع کسانی است که در گذشته مورد تبعیض قرار گرفته‌اند و احتیاج به حمایت دارند.

مقاله نامه شماره ۱۵۹ سازمان بین‌المللی کار^۴، نیز در ماده ۴ خود، به مسئله تبعیض پرداخته است و بیان می‌دارد که: «سیاست مزبور باید بر اساس اصل فرصت برابر بین کارگران معلول و دیگر کارگران باشد. برابری فرصت و رفتار کارگران زن و مرد معلول باید مورد احترام قرار گیرد. اقدامات مثبت ویژه‌ای که باهدف برابری مؤثر فرصت و رفتار بین کارگران معلول و دیگر کارگران انجام می‌گیرد، نباید به‌عنوان تبعیض علیه دیگر کارگران در نظر گرفته شود». کنوانسیون حقوق معلولین^۵ نیز در ماده ۲، تبعیض بر پایه معلولیت را به معنای هر نوع تمایز، استثناء و یا محدودیت به خاطر معلولیت می‌داند که هدف و تأثیر آن ناتوانی و یا نفی شناسایی،

۱. جان قربان، آزاده؛ ابوالحسنی زارع، حمیدرضا، «حمایت از حقوق انسانی معلولان در حقوق بین‌الملل»، دوماهنامه تعالی حقوق، بهمن و اسفند ۱۳۹۰، شماره ۱۵، ص ۱۰۶

2. HRI/GEN/1/Rev.8

3. Discrimination (employment and occupation) convention, 1958 (no. 111), ILO

4. Vocational rehabilitation and employment (disabled persons) convention, 1983 (No.159), ILO

5. Convention on the rights of persons with disabilities (CRPS)

بهره‌مندی یا اعمال کلیه حقوق بشر و آزادی‌های اساسی بر پایه حقوق برابر با دیگران در زمینه‌های مدنی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و یا هر زمینه دیگری است.^۱ به‌طور کلی ممنوعیت تبعیض یک عنصر اصلی در حق اشتغال است و نباید فراموش کرد که مسائل ناشی از تبعیض تنها با تصویب و لغو قانون حل نمی‌شود و دولت‌ها هم‌زمان با اقدامات قانونی، باید اقدامات گسترده‌ای در جهت تغییر طرز فکر مردم و تربیت آن‌ها به‌نحوی که خواستار تبعیض نباشند، معمول دارند.

۳. وظایف و مسئولیت دولت‌ها و سازمان‌ها در اسناد بین‌المللی

اسنادی مثل منشور ملل متحد، اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق حقوق مدنی و سیاسی و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به‌صورت غیرمستقیم به برابری انسان‌ها فارغ از هر نوع تبعیض اشاره می‌کنند. به‌طور کلی هیچ سند حقوق بشری تا پایان قرن بیستم به‌طور مستقیم به واژه معلولیت به‌عنوان یک دسته مورد حمایت، اشاره نکرده است؛ به‌جز کنوانسیون حقوق کودک که در ماده ۲۳ کودکان معلول ذهنی و جسمی را مدنظر دارد.^۲ اسناد دیگری که در زیر به آن‌ها اشاره خواهیم کرد به انحای مختلف به حقوق معلولین و از جمله حق اشتغال آن‌ها پرداخته است.

۳.۱. قطعنامه سال بین‌المللی معلولین و برنامه اقدام جامع برای معلولان^۳

قطعنامه ۳۱/۱۲۳ مجمع عمومی در سال ۱۹۷۶ به تصویب رسید و سال ۱۹۸۱ را به‌عنوان سال بین‌المللی افراد معلول با عنوان «مشارکت کامل» نام‌گذاری کرد.^۴ این قطعنامه یکی از اهداف خود را دسترسی به فرصت برابر برای کار مناسب و اطمینان از انضمام کامل افراد معلول در جامعه، بیان کرده است. همچنین مجمع عمومی سازمان ملل سال ۱۹۸۲ قطعنامه «برنامه اقدام

1. <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>

2. Out of Darkness into Light? Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Rosemary Kayess, and Phillip French, The Author [2008]. Published by Oxford University, pp12

3. World programme of action concerning disabled persons

4. A/RES/31/123

جامع برای معلولین» تصویب می‌کند و دهه (۱۹۸۳-۱۹۹۳) را به‌عنوان «دهه جهانی معلولان»^۱ نام‌گذاری و تأکید می‌کند که مسئولیت اصلی بر عهده تک‌تک کشورها است و از همه کشورهای عضو، سازمان‌های غیردولتی و سازمان‌های افراد معلول، درخواست می‌کند که از طریق تخصیص مجدد منابع موجود، اطمینان حاصل کنند از اجرای اقدام جامع مربوط به افراد معلول؛ همچنین از کشورهای عضو می‌خواهد که قوانین ضد تبعیض را اتخاذ و قوانین تبعیض‌آمیز را در قوانین داخلی حذف کنند.^۲

برنامه اقدام جامع برای معلولان در سه حوزه پیشگیری، توان‌بخشی و تساوی فرصت‌ها، ایجاد گردید و بدین گونه تفسیر می‌گردد که نیاز هر فرد از اهمیت یکسانی برخوردار است و باید از حمایت سازمان‌های معمولی آموزش، بهداشت، اشتغال و خدمات اجتماعی برخوردار باشند.^۳

با عنایت به اینکه در زمان رکود اقتصادی که منجر به برکناری کارگران از واحدهای تولیدی و اقتصادی می‌گردد، گاهی مشاهده می‌شود که نخستین کارگران برکنار شده، از قشر معلولین می‌باشند یا آخرین افرادی که استخدام می‌شوند، افراد معلول می‌باشند؛ لذا تصویب این طرح در مجمع عمومی «به ایجاد ساختار و اتخاذ سیاست‌های تضمین‌کننده فرصت‌های برابر برای اشتغال مولد معلولین در بازار آزاد، توسعه تجهیزات مناسب و تدابیری همچون طرح‌های سهمیه‌بندی تشویقی، به کار گماشتن در کارهای خاص، ارائه وام یا کمک‌های بلاعوض برای مشاغل و تعاونی‌های کوچک و... توصیه کرده است».^۴

بدین گونه این آغاز یک تغییر قابل توجه از یک رویکرد منحصر به فرد پزشکی نسبت به معلولیت، به تمرکز بر حقوق و برابری است.^۵ این قطعنامه دارای پایه‌های اخلاقی و سیاسی است و نیازمند تعهد قوی اخلاقی و سیاسی دولت‌های عضو و سازمان‌های مربوطه دارد تا فرصت برابر برای افراد معلول در جامعه فراهم و بسان دیگر آحاد جامعه بتوانند از حقوق خود استفاده نمایند. بدین

1. United nations decade of disabled persons

2. Degener, Theresia, Disabled People, Non- Discrimination of, max planck encyclopedia of public international law (online version, january 2013, para 10

3. Ibid, para 8.

۴. ابدی، سعید رضا؛ آگاه، وحید، «حقوق کار افراد دارای معلولیت در ایران: از نخستین تلاش‌های بین‌المللی تا کار شایسته»، فصلنامه توان‌بخشی، دوره سیزدهم، شماره اول، صفحه ۹۱

5. Kayess, Rosemary, French, Phillip, Out of Darkness into Light? Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, The Author [2008]. Published by Oxford University, pp15

ترتیب با عنایت به غیر الزام‌آور بودن این قطعنامه، نیاز به اسناد الزام‌آور بین‌المللی احساس می‌شد.

۳.۲. سازمان بین‌المللی کار^۱

ایجاد سازمان بین‌المللی کار باهدف تدوین و اجرای مقررات کار در سطح بین‌المللی، به‌منزله گامی اساسی در حمایت از حقوق کارگران و تلاش برای برقراری عدالت اجتماعی به حساب می‌آید.^۲ هدف این سازمان، کار معقول و مناسب برای همه از جمله افراد دارای معلولیت است و بدین سبب طیف وسیعی از اسناد مرتبط با حق کار را به تصویب رسانیده است.^۳ این سازمان در گزارش سال ۲۰۰۹ خود بیان می‌دارد که معلولین فقیرترین قشر جوامع می‌باشند که علت اصلی این وضعیت نداشتن شغل و اشتغال مناسب است.^۴ این سازمان بین فقر و معلولیت رابطه‌ای قوی می‌بیند و ۸۰ درصد کل معلولین جهان را در کشورهای در حال توسعه بیان می‌دارد که ۱۵ تا ۲۰ درصد از آسیب‌پذیرترین و حاشیه‌نشین‌ترین فقیران کشورهای در حال توسعه را معلولین تشکیل می‌دهند.^۵ این سازمان در سال ۱۹۴۴ توصیه‌نامه شماره ۶۷^۶ را در مورد امنیت درآمد به تصویب رسانید. در این توصیه‌نامه، درباره تضمین وسایل زیستن آمده است که هر نظامی که می‌خواهد وسایل زیستن را تضمین کند، بایستی وسایل زندگی را برای کسی که به سبب ناتوانی از انجام کار یا نیافتن کار و شغل یا از دست دادن سرپرست خانواده، از آن محروم شده است، مجدداً فراهم نماید.^۷ با اینکه توصیه‌نامه‌های سازمان بین‌المللی کار، ضمانت اجرایی محکمی ندارد اما آثار عدم اجرای آن، اثر سیاسی برای کشورها دارد و بر این اساس، توصیه‌نامه‌ها تغییرات قابل‌توجهی در حوزه تصمیم‌گیری و عمل دولت‌های عضو بر جای می‌گذارد.

1. International labour organization

۲. عراقی، عزت‌الله؛ رنجبران، امیرحسین، «تحول حقوق بین‌المللی کار»، مؤسسه کار و تأمین اجتماعی، ۱۳۹۱، ص ۴۱
۳. رشیدی، مهنام، بررسی حقوق افراد دارای معلولیت در اسناد بین‌المللی و نظام حقوقی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دامغان: دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۹۲، ص ۱۳۸
۴. به کوشش دفتر فرهنگ معلولین، آسیب‌شناسی اشتغال معلولان ایران، دفتر فرهنگ معلولین، چاپ اول، بهار ۱۳۹۶، ص ۱۶
۵. کشوادی، لیلی، گزارش سازمان بین‌المللی کار از اشتغال معلولان در جهان، مجله توان‌یاب، شماره ۲۱، بهار و تابستان ۱۳۸۸، ص ۲۱

6. Income security recommendation, ۱۹۴۴ (No. 67), ILO

۷. همان، ص ۱۶۵

این سازمان توصیه‌نامه ۱۶۹^۱ در مورد مراقبت‌های پزشکی را در ۱۹۴۴ به تصویب رسانید؛ که از ضرورت توان‌بخشی معلولین برای بازگشت به بازار کار و نداشتن دغدغه درمان، توصیه‌هایی انجام می‌دهد. همچنین توصیه‌نامه ۷۱^۲، در خصوص استخدام (گذر از جنگ به صلح) را در سال ۱۹۴۴، به تصویب رسید که بخشی را با پنج بند به اشتغال کارگران معلول تخصیص می‌دهد. در بند نخستین خود اعلام می‌دارد که آموزش و استخدام کارگران معلول باید فارغ از هر نوع معلولیت، انجام گیرد و در ادامه بر همکاری نزدیک بین خدمات بهداشتی برای معلولین و توان‌بخشی شغلی و خدمات کارپایی تأکید می‌کند. همچنین در بندهای بعدی، اعلام می‌کند که راهنمایی تخصصی شغلی به‌منظور صلاحیت شغلی هر معلول باید انجام گیرد و کارگران معلول در صورت امکان با کارگران سالم، تحت همان شرایط و پرداختی آموزش ببینند و آموزش باید تحت نظارت پزشک مناسب تا نقطه‌ای ادامه یابد که فرد معلول قادر به اشتغال باشد.

در بند ۴۳ بر اطمینان از حصول اقدامات ویژه به‌منظور برابری فرصت شغلی برای کارگران معلول بر اساس ظرفیت کارایی‌شان اشاره و اعلام می‌کند که کارفرمایان باید با تبلیغات گسترده و در صورت لزوم اجبار، به استخدام یک سهمیه معقول از افراد معلول، اقدام نمایند و در مشاغل خاص که مناسب برای افراد معلول است، اولویت با افراد معلول باشد و بدین علت باید همکاری نزدیکی بین سازمان‌های کارگری و کارفرمایی انجام گیرد.

توصیه‌نامه دیگری با عنوان تجدید تربیت آموزش حرفه‌ای معلولین با شماره ۳۹۹^۳ در جلسه ۳۸ یعنی در ۲۲ ژوئن ۱۹۵۵ به تصویب رسید. این توصیه‌نامه با اینکه از نظر شکل و محتوا الزام‌آور نیست اما در اغلب کشورها تأثیری همانند یک مقاله نامه به‌جای گذاشته است.^۴ توصیه‌نامه مذکور بیان می‌دارد که باید هرگونه اقدام لازم و قابل اجرا به‌منظور تأسیس یا توسعه دوایر تخصصی آموزش حرفه‌ای، جهت اشخاص معلول که نیازمند راهنمایی در انتخاب یا تعویض مشاغل خود می‌باشند، انجام گیرد و تا جایی که امکان‌پذیر است افراد معلول را برای یک فعالیت اقتصادی که می‌توانند در انجام آن از اطلاعات و معلومات حرفه‌ای و استعداد خود در زمینه مشاغل

1 Medical care recommendation, 1944 (No. 69), ILO

2. Employment (transition from war to peace) recommendation, 1944 (No. 71), ILO

3. Vocational rehabilitation (disabled)(recommendation, 1955(No. 99),ILO

۴. بیگدلی، محمدرضا، «حقوق کودک و کودک معلول در قوانین داخلی و بین‌المللی»، مجله تعلیم و تربیت استثنایی، مهر

۱۳۸۵، شماره ۵۸، ص ۳۰

آتی استفاده کنند، آماده سازند و این روند باید تا آنجا ادامه یابد که شخص معلول، مهارت لازم را برای کار عادی و بر پایه مساوی با کارگران غیر معلول، فراگیرد و در صورتی که شدت معلولیت در حدی باشد که فرد نتواند به همراه اشخاص غیر معلول تحت تعلیم قرار گیرد، باید تدابیر و وسایل مخصوص اتخاذ گردد. برای توان بخشی شغلی معلولین این توصیه‌نامه تدابیر متنوعی را بیان می‌دارد که می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

حرفه انتخابی پس از مشاوره به‌گونه‌ای باشد که معلولیت تأثیری حداقلی داشته و باعث تشدید معلولیت نگردد. در صورت امکان تعلیمات به‌اتفاق اشخاص غیرمعلول و در کارگاه‌هایی که شخص معلول قبلاً در آن کارها یا خدمات منتسب به آن، اشتغال داشته، صورت بگیرد.

بند سازمان اداری از این توصیه‌نامه، خواستار تشکیل و توسعه دوایر آموزش و تجدید آموزش شغلی شده است؛ بدین منظور باید جمع‌آوری و پخش اطلاعات برای استفاده از این دوایر انجام و اعطای کمک‌های مالی کافی به معلولین از طرقی مثل وام و اعطای پول، آلات و ابزار و تجهیزات و دیگر ادوات انجام می‌گیرد. این توصیه‌نامه نگاهی نیز به مناطقی دارد که امکانات توان بخشی محدودی در آن موجود است و یا اصلاً دارای چنین امکاناتی نیست که باید معلولین این مناطق از تسهیلاتی همچون مسکن و غذا جهت آماده‌سازی خود برای اشتغال کاری، بهره‌مند گردند و در صورت تمایل به مناطقی که امکانات بیشتر از لحاظ اشتغال است، انتقال یابند.

همچنین اگر اوضاع و احوال ملی اقتضا کند، باید چند درصد از استخدام‌ها به اشخاص معلول تخصیص داده شود و بعضی مشاغل معین برای این افراد محفوظ نگه‌داشته گردد و همچنین ایجاد و تسهیل فعالیت شرکت‌های تعاونی یا مؤسسات مشابه که به‌وسیله یا از طرف اشخاص معلول اداره می‌شوند، تشویق گردد.

با اینکه موارد مذکور، جنسش از نوع توصیه و در نتیجه غیر الزام‌آور است اما مواردی را شامل گردیده که دولت‌ها را ترغیب به اجرای آن نموده است، به‌گونه‌ای که حالت مقوله نامه دارد.

اما مهم‌ترین و جامع‌ترین سندی در سازمان بین‌المللی کار که به منع تبعیض در استخدام و اشتغال اختصاص دارد، مقوله نامه ۱۱۱^۱ و توصیه‌نامه مکمل آن است. این مقوله نامه در سال

1. Discrimination (employment and occupation) convention, ۱۹۵۸ (No.111), ILO

۱۹۵۸، به تصویب کنفرانس بین‌المللی کار رسید.^۱

این مقاله نامه و توصیه‌نامه مکملش، کشورهای عضو را متعهد به اعلام و پیگیری سیاست‌هایی می‌داند که برای ترویج برابری فرصت‌ها در رابطه با استخدام و اشتغال لازم است و برای این امر لازم است همکاری بین سازمان‌های کارگری و کارفرمایی و سایر نهادها را ترویج دهد و قوانین و برنامه‌های آموزشی مناسب و راهنمایی شغلی و خدمات کاربایی را بدون تبعیض، اجرا نماید. این مقاله نامه تبعیض‌های نامربوط به تولید و یا توانای افراد را ممنوع اعلام می‌دارد و بنابراین اگر مناسب‌سازی مناسب انجام گیرد، کارگران معلول را قادر می‌سازد تا همپای دیگر افراد غیرمعلول، کار کنند.

تدوین توصیه‌نامه شماره ۹۹، زمینه تدوین مقاله‌نامه شماره ۱۵۹ توصیه‌نامه شماره ۱۶۸ را در سال ۱۹۸۳ فراهم ساخت. مقاله نامه شماره ۱۵۹ راجع به بازتوانی و اشتغال معلولان، یکی از مهم‌ترین اسناد بین‌المللی در رابطه با کار معلولان است که از بیستم ژوئن ۱۹۸۵ قابل اجراء است^۲ که طرفدار سیاست توان‌بخشی معلولین است تا قادر به تأمین امنیت، حفظ و پیشرفت در شغل مناسب باشند و در جامعه ادغام گردند.^۳

این مقاله نامه در بخش اول پس از تعریف فرد معلول، همه اعضا را مکلف به توان‌بخشی شغلی فرد معلول می‌داند تا بتواند شغل مناسبی را انتخاب و پیشرفت نماید و به جامعه‌اش بازگردند. همچنین ضمن اشاره به تضمین ترویج فرصت شغلی در ماده سه، در ماده چهارم بر لزوم رعایت اصل فرصت بین کارگران معلول و دیگر کارگران، تأکید و برابری فرصت بین زنان و مردان معلول را گوش زد می‌کند و در ادامه خواستار مشورت نمایندگان کارگران و کارفرمایان در اجرای سیاست‌های مزبور با نمایندگان سازمان‌های افراد معلول، می‌شود.

بخش سوم مقاله نامه ۱۵۹ در ذیل ماده ۶ و ماده ۷، به اقدام در سطح ملی برای توسعه توان‌بخشی شغلی و خدمات شغلی معلولین اشاره دارد و خواستار برداشتن گام‌هایی با توجه به

۱. عراقی، عزت‌الله؛ رنجبران، امیرحسین، «تحول حقوق بین‌المللی کار»، مؤسسه کار و تأمین اجتماعی، ۱۳۹۱، ص ۱۴۸

۲. مصطفی، السان، «حقوق بشر و حقوق کارگران معلول در مقررات داخلی و بین‌المللی»، مجله رفاه اجتماعی، تابستان ۱۳۸۳، شماره ۱۳، ص ۶۴

3. NUBberger, Angelika, work, right to, international protecyion, max planck encyclopedia of public international law(online version, march 2007, para 37.

شرایط ملی می‌شود که این اقدامات باید با توجه به ارائه و ارزیابی مشاوره شغلی، آموزش شغلی، کاریابی، اشتغال و سایر خدمات مربوط به معلولین هر جا که ممکن و مناسب باشد انجام گیرد. ادامه بخش سوم، ذیل ماده ۸، نشان از توجه به معلولینی دارد که در مناطق دورافتاده و روستایی زندگی و دسترسی به خدمات ارائه‌شده ندارند و بر لزوم ارائه خدمات توان‌بخشی شغلی و اشتغال به افراد معلول در مناطق روستایی و دورافتاده تأکید دارد. باید توجه داشت همان‌گونه ماده ۴ اعلام می‌دارد، نباید تدابیر و تصمیمات مثبت برای معلولین، به‌عنوان تبعیض علیه دیگر کارگران پنداشته شود. تحقق واقعی این حقوق در مواقعی نیازمند تبعیض مثبت است تا حمایت مؤثری از اقشار آسیب‌پذیر به عمل آید. اقداماتی که این سازمان در مورد معلولین انجام داده است، ممکن است چندان در سطح اشتغال معلولین ملموس نباشد اما بی‌شک در زمینه‌هایی همچون آموزش حرفه‌ای و جذب معلولین در کارهایی که در راستای توانایی این قشر باشد، تلاش بسیار و قابل‌لمس‌تری انجام داده است.

۳.۳. کنوانسیون حقوق کودک ۱۹۸۹^۱

انسان‌ها از دوران کودکی، تربیت می‌شوند و برای پذیرش شغل‌های مختلف در آینده آماده می‌شوند. در این خصوص وجود قوانینی که بتواند از کودکان بخصوص کودکان معلول حمایت و حفاظت کند تا در آینده بتوانند انتخابی مناسب و به‌دوراز تبعیض و اجبار در خصوص شغل، رفاه و علایقشان، انجام دهند، ضروری می‌نماید. در واقع حقوق اقتصادی و اجتماعی لازمه زندگی جمعی کودکان است و این حقوق تشکیل‌دهنده ساختار زندگی اجتماعی و تضمینی برای ارتقا و رشد جامعه است.^۲ کنوانسیون حقوق کودک جزو اولین اسناد بین‌المللی است که در ماده ۲۳ خود^۳، به مسئله کودکان معلولان پرداخته است. این ماده در چهار بند، وظایفی را برای حکومت‌ها در نظر می‌گیرد که به‌اختصار قسمت‌هایی از آن را در اینجا ذکر می‌کنیم. دولت‌های عضو اعلام می‌دارند که:

1. Convention on the rights of child (1989)

۲. رشیدی، مهنام، بررسی حقوق افراد دارای معلولیت در اسناد بین‌المللی و نظام حقوقی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دامغان: دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۹۲، ص ۹۳.

3. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1990/09/19900902%2003-14%20AM/Ch_IV_11p.pdf

برای زندگی شایسته کودکان معلول، شرکت فعال و مستقل آن‌ها در جامعه باید تسهیل شود و مورد حمایت ویژه حکومت قرار گیرند و همکاری‌های بین‌المللی، تبادل نظرها و تجربه‌های مختلف اداری، فنی، پزشکی و تربیتی در مورد کودکان معلول انجام گیرد. به صورت کلی ماده ۴ این کنوانسیون در مورد وظایف دولت‌ها اعلام می‌دارد که دولت‌ها باید اقدامات ضروری و مناسب قانونی، اداری و غیره را با توجه به اوضاع و احوال اجتماعی، سیاسی و فرهنگی برای اجرای عهدنامه، به عمل آورند.

تصویب اسناد مربوط به حقوق کودکان (معلول) راه را برای تحولات آینده در جهت توسعه تدریجی حقوق معلولان هموار می‌سازند. مقررات مندرج در این کنوانسیون جنبه الزامی ندارد و بیشتر به دولت‌ها توصیه‌هایی را می‌کند.^۱ بنابراین فراتر از اعلامیه‌ها و اسناد قبلی که در خصوص معلولین صادر شده است، گامی فراتر برداشته است و تنها حقوق اعلام شده قبلی را تحکیم کرده است.^۲ به منظور بررسی پیشرفت کشورهای عضو در قبال اجرای کنوانسیون حقوق کودک، بر اساس ماده ۴۳ کمیته‌ای تشکیل گردید و دولت‌ها موظف هستند اقداماتی که به منظور اجرای این کنوانسیون انجام داده‌اند را از طریق دبیر کل سازمان ملل به کمیته تسلیم نمایند که در ادامه، کمیته مذکور نیز از طریق شورای اقتصادی اجتماعی گزارش‌هایی را در مورد فعالیت‌های خود به مجمع ارائه می‌نماید.

بدین منظور کمیته حقوق کودک در گزارش سال ۲۰۱۷ خود قسمتی را به کودکان دارای معلولیت نسبت داده است. در این گزارش اشاره شده است که کودکان معلول ممکن است به دلایل اقتصادی اجتماعی در شرایط بی‌خانمانی و خیابانی قرار گیرند و در نتیجه مورد سوءاستفاده و استثمار واقع شوند.^۳

جمهوری اسلامی ایران نیز بارها اقدام به ارسال گزارش ادواری کرده است. گزارش سوم و چهارم مشتمل بر اقدامات و تحولات در حوزه قانون‌گذاری، اجرایی و قضایی در مقطع زمانی

۱. بیگدلی، محمدرضا، «حقوق کودک و کودک معلول در قوانین داخلی و بین‌المللی»، تعلیم و تربیت استثنایی، مهر ۱۳۸۵، شماره ۵۸، صفحه ۳۰

۲. وسلی نائینی، منوچهر؛ کاویار، میرحسین، «تأملی بر حقوق معلولان از منظر کنوانسیون حقوق معلولان و سایر اسناد بین‌المللی»، حقوق خصوصی، پاییز و زمستان ۱۳۸۷، شماره ۱۳، صفحه ۶۱

3. General comment No. 21 (2017) on children in street situations, CRC/C/GC/21

۲۰۰۵ تا ۲۰۱۰ تهیه و از طریق وزارت امور خارجه در آوریل ۲۰۱۳ تقدیم کمیته حقوق کودک گردید. کمیته متعاقباً اعلام کرد گزارش ادواری ایران در نشست هفتاد و یکم بررسی خواهد شد.^۱ در این گزارش در بخش‌هایی به اقداماتی که برای کودکان معلول و خانواده‌هایشان انجام گرفته، اشاره گردیده است. از جمله احداث ۲۲۱ مرکز خدمات آموزشی روزانه برای کودکان مبتلا به اختلالات ذهنی و ۱۱۳ مرکز آموزشی برای کودکان دارای معلولیت جسمی- حرکتی، ناشنوا و کم‌شنوا، نابینا و کم‌بینا.

در ادامه این گزارش از تلاش دولت ایران از طریق سازمان‌های دولتی و غیردولتی برای افزایش کیفیت زندگی کودکان معلول و همچنین افزایش رشد و پیشرفت این کودکان همچون ارائه آموزش‌های ویژه برای دانش‌آموزان معلول و والدین آنها و همچنین کارکنان مدرسه جهت ارتقای پیشرفت تحصیلی کودکان معلول، تأکید شده است. همچنین بیان گردیده است که کمیته امداد امام خمینی، هزینه تحصیلی، درمانی و بالینی کودکان دارای معلولیت را بدون محدودیت سنی آنها تقبل می‌کند.^۲

کمیته متعاقباً گزارش ایران را مورد بررسی قرارداد و سؤالات متنوعی از هیئت ایرانی مورد پرسش قرار گرفت. سؤالاتی همچون اقدامات حمایتی از کودکان معلول و ادغام آنها در مدارس عادی چه بوده است؟ آیا دختران دارای معلولیت از امکان زندگی و پیشرفت برخوردار هستند؟ هیئت ایرانی نیز در سه روز متوالی به این سؤالات پاسخ دادند و از اقداماتی که در این راستا انجام دادند، گزارشی ارائه دادند.

وجود کمیته‌ای که به منظور بررسی پیشرفت اجرای کنوانسیون ایجاد گردیده است، به‌عنوان اهرمی است که خصوصیت لازم‌الاجرا به کنوانسیون داده است و دولت‌ها همیشه سعی در اجرای مفاد کنوانسیون و ارائه گزارشی مثبت از عملکرد خود دارند.

با عنایت به ضعف فرهنگی و نگاه ترحم‌آمیز به کودکان معلول، این افراد در معرض خشونت و سوءاستفاده قرار دارند لذا تنها وجود قانون برای حمایت از کودکان معلول کافی نیست و تحقق

1. <http://www.justice.ir/>

2. Combined third and fourth periodic reports of States parties due in 2013, Islamic Republic of Iran, CRC/C/IRN/3-4, 9 April 2015

آن مستلزم فراهم کردن شرایط بهتری برای این قشر است و لزوم ارائه راهکارهای مناسب و علمی برای پیشگیری و کاهش آسیب‌های کودکان معلول، ضروری می‌کند.

۳.۴. قطعنامه قواعد استاندارد بر پایه برابری فرصت‌ها برای افراد معلول^۱

در طول دهه ۸۰ چندین بار تلاش گردید تا جامعه جهانی متقاعد به تصویب یک کنوانسیون حقوق بشری مربوط به معلولین گردد که به دلیل باور به کافی بودن اشارات اسناد جهانی حقوق بشری، ناموفق بود^۲؛ با این پیش‌زمینه و با عنایت به آمار روبه افزایش معلولین، مجمع عمومی سازمان ملل در ۲۰ دسامبر ۱۹۹۳، قطعنامه قواعد استاندارد بر پایه برابری فرصت‌ها برای افراد معلول را به تصویب رسانید.^۳ این سند از جمله اسناد بین‌المللی حقوق بشری است که به جهت حمایت از معلولین به تصویب رسیده است و مطابق مقدمه، جنبه الزام‌آور ندارد اما می‌تواند در شکل‌گیری قواعد عرفی بین‌المللی با توجه به برخی اصولی که در این سند آمده است، مؤثر باشد.^۴

هدف از تصویب قواعد اساسی که در این قطعنامه وجود دارد، ایجاد پایه‌هایی برای همکاری تکنیکی و اقتصادی در میان دولت‌ها، سازمان ملل متحد و دیگران سازمان‌های بین‌المللی است تا افراد معلول به‌عنوان اعضای جوامع خود، از حقوق و وظایف دیگر اعضای جامعه برخوردار گردند. بند ۲۶ آن بیان می‌دارد که افراد معلول به‌عنوان اعضای جامعه باید حمایت‌های عادی آموزش، بهداشت، اشتغال و خدمات اجتماعی موردنیازشان را دریافت کنند.

از اصول اولیه برای اشتغال و فرصت برابر، افزایش آگاهی مردم و معلولین از حقوق، نیازها، توانایی‌ها و استعدادها بالقوه معلولین است. بر این اساس دولت‌ها باید اطمینان حاصل کنند که برنامه‌ها و خدمات موجود برای معلولین به اطلاع عموم مردم از جمله معلولین برسد و اقدامات تبلیغی برای این کار به منظور ترویج برابری حقوق و وظایف معلولین و حذف موانع کامل مشارکت

1. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities
2. Kayess, Rosemary, French, Phillip, Out of Darkness into Light? Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, The Author [2008]. Published by Oxford University, pp16
3. A/RES/48/96

۴. مصفا، نسرين، «اقدامات بین‌المللی در حمایت از حقوق افراد دارای معلولیت»، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، زمستان ۱۳۸۱، شماره ۵۸، صفحه ۲۶۰

برابر، به عمل آورند. در واقع اصل اساسی این سند، برابری فرصت‌ها است که بر اساس آن باید امکانات جامعه و محیط برای همه افراد که معلولین نیز جزو آن‌ها می‌باشند، در دسترس باشد. این سند، در بخش مربوط به افزایش آگاهی، ضمن اشاره بر نقش رسانه‌ها برای ارائه تصویر مثبت از معلولین، به تشویق شرکت‌های خصوصی به منظور گنجاندن مسائل مربوط به معلولین اشاره می‌کند.

از جمله مشکلاتی که افراد معلول در جامعه با آن روبرو هستند، عدم دسترسی به اماکن و وسایل حمل‌ونقل است. بدین لحاظ این قطعنامه در بند اول از بخش دسترسی به محیط فیزیکی دولت‌ها را مکلف به رفع موانع مشارکت در محیط فیزیکی، از جمله مسکن، ساختمان، خدمات حمل‌ونقل عمومی و وسایل دیگر حمل‌ونقل، خیابان‌ها و سایر محیط‌های فضای باز، می‌کند. عنایت به این نکته ضروری می‌نماید که استخدام معلولین توسط کارفرما، نیازمند مناسب‌سازی و سازگار کردن کار با معلولین است یا سازگار کردن فرد معلولین با کار مدنظر است. لذا این امر بار مالی خاصی را برای کارفرمایان ایجاد می‌کند و در نتیجه بی‌میلی کارفرمایان را برای استخدام معلولین را موجب می‌گردد، بنابراین برای رفع این معضل، دولت‌ها باید با کمک‌های فنی و مالی لازم، باید از یک‌طرف معلولین را برای کسب شغل مناسب آموزش و از طرف دیگر کارفرمایان را مورد حمایت مالی و فنی و تشویق برای استخدام معلولین قرار دهند.

از دیگر اصولی مندرج در این سند اشتغال است که دولت‌ها را ملزم به تضمین و به رسمیت شناختن حق اشتغال معلولین می‌کند تا فرصت برابر برای اشتغال مولد و سودآور، در مناطق روستایی و شهری، فراهم گردد. بر بند اول از قاعده اشتغال آمده است که قوانین و مقررات حوزه اشتغال نباید تبعیضی یا مانعی را علیه اشتغال معلولین ایجاد کند. در بند بعدی بر طرق حمایت دولت‌ها از ادغام معلولین به اشتغال اشاره و به اقداماتی مانند آموزش حرفه‌ای، طرح سهمیه‌بندی انگیزه‌گرا، وام یا کمک‌های مالی برای کسب‌وکار کوچک، تخفیف مالیاتی، کمک‌های فنی و مالی به شرکت‌های استخدام‌کننده کارگران معلول اشاره و دولت‌ها را به تشویق کارفرماها به منظور تنظیمات مناسب همساز با افراد معلول، فرامی‌خواند.

بیان مستقیم مسئولیت دولت در این سند در قبال معلولین از نکات برجسته‌ای است که در دیگر اسناد کم‌رنگ بود. این سند، در بند ششم، دولت‌ها، سازمان‌های کارگری و کارفرمایی را به

اطمینان از استخدام و ارتقاء سیاست‌های عادلانه، شرایط استخدام، نرخ دستمزد، بهبود محل کار و توان بخشی کارکنانی که بر اثر شغلشان دچار آسیب شده‌اند، فرامی‌خواند و در بند نهم، بر لزوم همکاری بین دولت، سازمان‌های کارگری و کارفرمایی با سازمان‌های مربوط به افراد معلول در رابطه با ایجاد اقدامات مربوط به آموزش و فرصت شغلی، کار پاره‌وقت، کار اشتراکی، خوداشتغالی و مراقبت از افراد معلول تأکید می‌کند.

در بند چهارم و پنجم از قاعده حفظ درآمد و تأمین اجتماعی بیان شده است که سیستم‌های تأمین اجتماعی باید شامل مشوق‌هایی برای بازگرداندن ظرفیت کسب درآمد افراد معلول و همچنین مشوق‌هایی برای افراد معلول باشد که به دنبال شغل هستند.

طبق ارزیابی که میان دولت‌ها و سازمان‌های غیردولتی برای اجرای این سند، انجام گرفت، مشخص گردید که هنوز کشورهای زیادی هستند که فاقد سیاست‌های مشخص حمایت از افراد معلول می‌باشند؛^۱ بنابراین این سند نیز دارای خصوصیت غیر الزام‌آور است که نیازمند همکاری دولت‌ها در جهت اجرای مفاد آن و تبیین سیاست‌ها و مقررات لازم از سوی دولت‌ها می‌باشد.

۳.۵. کنوانسیون حقوق معلولین^۲

با پیشینه‌ای که در قالب اسناد مختلف از پیشگاه تصویب کشورها در سازمان‌های بین‌المللی و حتی ملی گذشته بود، در ۱۳ دسامبر ۲۰۰۶ مجمع عمومی سازمان ملل کنوانسیون حقوق معلولین را با یک پروتکل اختیاری^۳، به تصویب رسانید.^۴ تا تاریخ ۲۰ ژوئن ۲۰۱۶ در مجموع ۱۶۵ کشور، به این کنوانسیون پیوسته‌اند.^۵ مجلس شورای اسلامی ایران نیز در ۱۳ آذر ۱۳۸۷ با یک تبصره آن را به تصویب رسانید؛ که طبق آن، خود را ملتزم به رعایت آن دسته از مفاد کنوانسیون که مغایر با موازین حقوقی جاری خود باشد، نمی‌داند.^۶ این کنوانسیون ابعادی را در خود گنجانده

۱. مصفا، نسرين، «اقدامات بین‌المللی در حمایت از حقوق افراد دارای معلولیت»، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، زمستان ۱۳۸۱، شماره ۵۸، صفحه ۲۶۴

2. Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD, A/RES/61/106, 13 Dec 2006

۳. برای ترجمه فارسی مراجعه شود به: زهرایی، حسین؛ تابان، سید محمدرضا، «کتاب مرجع حقوق معلولین»، نوید شیراز، ۱۳۹۳

4. <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>

5. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=IV-15&chapter=4&clang=_en#EndDec

6. <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/134833>

است که می‌شود به‌عنوان «مانیفست افراد معلول» نامید و اولین معاهده حقوق بشری سازمان ملل متحد در قرن ۲۱ است. تدوین این معاهده یک نقطه عطف بزرگ در بازتعریف نیازها و نگرانی‌های معلولین در زمینه حقوق بشر است.^۱

علت این امر، نقش اساسی افراد و سازمان‌های مربوط به معلولین در تدوین آن است که باعث نگاه مثبت به آینده از طرف معلولین در جهت احقاق حقوق خود گردید. به‌گونه‌ای که رئیس انجمن معلولین اروپا، برای انجمن بین‌المللی معلولین (IDC)، به نقل از برتولت برشت، بیان کرد که این کنوانسیون برای کسانی است که از تاریکی به نور آورده شده‌اند.^۲ حتی آقای کوفی عنان دبیر کل سازمان ملل از آن به‌عنوان «طلوع یک عصر جدید» برای معلولین نام برد.^۳

اشتغال مناسب معلولین، نیازمند آموزش و آماده نمودن معلولین برای اشتغال است؛ لذا باید ابتدا به توانایی‌های افراد معلولین توجه داشت و این توانایی‌ها را با آموزش و توان‌بخشی حرفه‌ای، حفظ و تقویت نمود. کنوانسیون حقوق معلولین، به این امر نگاهی ویژه نموده است که در ادامه به آن خواهیم پرداخت.

ماده ۲۷ کنوانسیون حقوق معلولین به بحث کار و استخدام می‌پردازد. این ماده موارد مختلفی مانند تبعیض بر مبنای معلولیت، دستمزد برابر، حقوق اتحادیه‌های تجاری و کارگری، دسترسی به برنامه‌های عمومی، ارتقاء فرصت و پیشرفت، استخدام در بخش خصوصی را در برمی‌گیرد. به‌طور کلی ما می‌توانیم مشکلات اشتغال معلولین را به چند گروه تقسیم کنیم که کنوانسیون حقوق معلولین نیز به آن‌ها عنایت داشته است.

۳.۵.۱. تبعیض

اصل عدم تبعیض که به‌عنوان یکی از پایه‌های اصلی حقوق بشر تلقی می‌گردد. مبنای اصلی تضمین حقوق معلولین است. به همین دلیل کنوانسیون حقوق معلولین یکی از هشت اصل مندرج در ماده ۳ خود را به آن اختصاص داده است.^۴ ماده ۵ این کنوانسیون به مسئله برابری و

1. Kayess, Rosemary, French, Phillip, Out of Darkness into Light? Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, The Author [2008]. Published by Oxford University, pp2

2. Ibid, pp3

3. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=20975#.VwZEFUeLnIU>

۴. مرادزاده، حسن؛ «کنوانسیون بین‌المللی حقوق معلولین و اجرای آن در ایران»، شهر دانش، صفحه ۶۱

عدم تبعیض می‌پردازد که بر اساس آن دولت‌ها موظف هستند که تمامی تبعیضات به سبب معلولیت را ممنوع کنند و اقدامات قابل قبولی را برای ارتقاء برابری و رفع تبعیض انجام دهند. شایان ذکر است که تدابیری که برای تسریع دستیابی عملی معلولین در این سند پیش‌بینی شده است، تبعیض علیه افراد دیگر تلقی نمی‌شود^۱ و آن را برای ایجاد برابری فرصت برای معلولین در جامعه ضروری می‌داند.

دولت‌های عضو، حق افراد دارای معلولیت را جهت کار کردن بر مبنای برابر با سایرین به رسمیت می‌شناسند؛ و این شامل حق برخورداری از فرصت امرارمعاش از طریق انتخاب آزادانه یا مقبول کار کردن در بازار کار و محیط کاری می‌گردد که برای افراد دارای معلولیت باز، فراگیر و قابل دسترس باشد. همچنین کنوانسیون دولت‌ها را مکلف می‌کند که اطمینان حاصل نمایند که اشخاص معلول، حقوق کاری و صنفی خود را مساوی با دیگران وصول می‌کنند.^۲

با وجود تمام تلاش‌ها برای رفع تبعیض، اما همچنان بسیاری از معلولین در کسب حقوق برابر و فرصت مساوی با دیگر افراد جامعه با مشکلات بسیاری روبرو هستند و تبعیض علیه معلولین ادامه دارد که فارغ از مبانی قانونی، بیشتر ناشی از جنبه داوروی و فرضیاتی است که نسبت به افراد معلول و توانایی‌های آن‌ها از سوی جامعه وجود دارد و رفع این نقض، نیازمند تلاش فعالان رسانه‌ای و فرهنگ‌سازی مناسب دارد.

۳.۵.۲. فیزیکی

شرایط فیزیکی نامناسب همچون نبود مسیر مناسب عبور ویلچر، نبود دستشویی مخصوص معلولین، عدم وجود وسایل نقلیه، فضای محدود و غیره که ممکن است در محیط کار وجود داشته باشد، بر میزان کارآمدی تأثیر دارد.

در خصوص دسترسی، ماده ۹، در بند یک بیان می‌دارد که برای زندگی مستقل و مشارکت کامل معلولین، دولت‌های عضو باید تدابیری را بر مبنای برابری با سایرین، جهت دسترسی به محیط فیزیکی، ترابری، اطلاعات و ارتباطات از جمله نظام و فناوری اطلاعات و ارتباطات و سایر تسهیلات و خدمات ارائه شده و یا فراهم گردیده جهت عموم در مناطق شهری و روستایی اتخاذ

۱. فرجی، محمدعلی، «مطالعه تطبیقی اصل عدم تبعیض بر مبنای معلولیت در حوزه اشتغال»، حقوق پزشکی، تابستان ۱۳۹۳،

شماره ۲۹، صفحه ۱۷۸

۲. همان، صفحه ۱۸۲

نمایند. عنایت به این ماده ۲ گونه دسترسی به محیط فیزیکی و دسترسی به ارتباطات و اطلاعات را مدنظر قرار داده است که دولت‌ها باید تدابیری را برای حذف محدودیت دسترسی و تسهیل دسترسی افراد دارای معلولیت به این دو امر را فراهم نماید^۱.

۳.۵.۳. قانونی

قوانین حمایتی که در زمینه اشتغال معلولین همچون کاهش ساعات کاری، تعیین سهمیه‌ای برای استخدام معلولین، قوانین خاص استخدامی برای معلولین و غیره برای تسهیل اشتغال معلولین ضروری است. بر اساس این کنوانسیون، دولت‌ها باید تحقق حق اشتغال را از طریق اقدامات مناسبی از جمله از طریق قانون‌گذاری، حتی برای افرادی که در دوران اشتغال دچار معلولیت می‌شوند، صیانت و ارتقا بخشند. بر این مبنا مواردی را در ماده ۲۷ می‌شمارد از جمله:

ممنوعیت تبعیض بر مبنای معلولیت، برابری حقوق و شرایط کاری مناسب و عادلانه، اعمال حقوق اتحادیه تجاری و کارگری برابر با سایرین، دسترسی مؤثر و مستمر، ارتقاء فرصت شغلی و پیشرفت حرفه‌ای، ارتقاء فرصت خوداشتغالی و گسترش تعاونی، استخدام در بخش دولتی، ارتقاء استخدام در بخش خصوصی، انطباق منطقی در محیط کاری، ارتقاء کسب تجربه در بازار کار آزاد، ارتقاء توان بخشی تخصصی و ابقاء شغلی و برنامه بازگشت به کار.

۳.۵.۴. اجتماعی

علی‌رغم افزایش آگاهی جامعه در عصر کنونی اما همچنان نگرشی منفی نسبت به اشتغال معلولین و توانایی آن‌ها وجود دارد. در نتیجه کارفرمایان نسبت به استخدام معلولین با دید منفی می‌نگرند. بر این اساس کنوانسیون حقوق معلولین در ماده ۸ دولت‌ها را بر آگاهی‌سازی تمامی جامعه در مورد احترام به افراد معلول و افزایش آگاهی نسبت به توانایی‌ها و ظرفیت‌های این قشر و مبارزه با اقدامات کلیشه‌ای و مضر مرتبط با افراد دارای معلولیت فرامی‌خواند.

۳.۵.۵. آموزش

پیشرفت جوامع در پیوند با آموزش است که از آن جمله، آموزش شغلی افراد است. وجود ماده‌ای تحت عنوان آموزش از دیگر ضرورت‌های اشتغال معلولین است که در کنوانسیون حقوق معلولین بیان شده

۱. راسخ، محمد؛ شهبازی، خیرالله، «ارزیابی مناسب‌سازی اماکن و حمل‌ونقل برای افراد دارای معلولیت در ایران و ژاپن»، تحقیقات حقوقی، بهار ۱۳۹۳، ویژه‌نامه شماره ۱۶، صفحه ۵۶

است. بر این اساس ماده ۲۴ در خصوص آموزش اعلام می‌دارد که دولت‌های عضو، حق آموزش را برای افراد دارای معلولیت به رسمیت می‌شناسند و افراد معلولی که هنوز به استقلال نرسیدند، باید طبق ماده ۲۶، تحت توان‌بخشی و بازپروری قرار گیرند تا این مهم، مهیا گردد.

دولت‌های عضو جهت توانمند ساختن این افراد، برنامه‌ها و خدمات جامع توان‌بخشی و توانایی را به‌ویژه در حوزه بهداشت، استخدام، آموزش و خدمات اجتماعی سامان داده، تحکیم نموده یا تداوم می‌بخشند. در واقع توان‌بخشی برای شغل یک روند مستمر و هماهنگ است که از طریق راهنمایی و آموزش شغلی، معلولین را برای کسب‌وکار مناسب آماده و در جهت استخدام و جذب و نگهداری افراد معلول، یاری می‌نماید.

همان‌طور که مشاهده می‌شود، دولت مکلف به ارتقاء موارد مختلفی است، از جمله فراهم نمودن زمینه استخدام معلولین در بخش دولتی و خصوصی و حتی خوداشتغالی آن‌ها تا بتوانند به شغل مناسب دست یابند. از این رو باید اتحادیه‌های کارگری و کارفرمایی نقش فعالی داشته باشند تا زمینه برای این استخدام‌ها مناسب گردد. علاوه بر اقدامات فوق، دولت‌های عضو باید تضمین نمایند که افراد دارای معلولیت به بردگی یا بندگی کشیده نمی‌شوند و بر مبنای برابر با سایرین در مقابل کار با اجبار و اکراه مورد حمایت قرار می‌گیرند.^۱

لازم به ذکر است که کنوانسیون بر اساس ماده ۳۴، کارگروهی را متشکل از ۱۸ عضو، به منظور بررسی چگونگی اجرای کنوانسیون، پیش‌بینی کرده است که به‌طور معمول دو جلسه در سال تشکیل می‌گردد و گزارش‌ها دولت‌های عضو را بررسی می‌نماید. این امر ماهیتی به کنوانسیون حقوق معلولین داده است که دولت‌ها خود را ملزم به اجرای کنوانسیون می‌دانند و حالتی الزام‌آور برای دولت‌ها دارد.

برای نمونه در سال ۲۰۱۳ جمهوری اسلامی ایران گزارشی را تقدیم کمیته نمود که شامل موارد مختلفی از جمله در حوزه اشتغال می‌شد. این گزارش مواردی همچون کاهش زمان کار روزانه، بهبود وضعیت اشتغال، کارآموزی شغلی، مشاوره و افزایش آگاهی شغلی، تأمین مالی وام اشتغال، پیگیری اجرای ۳ درصد سهمیه استخدام و غیره را در برمی‌گرفت.^۲

۱. مرادزاده، حسن، «کنوانسیون بین‌المللی حقوق معلولین و اجرای آن در ایران»، شهر دانش، صفحه ۱۰۵

اما بازهم باید تأکید کرد که فقط تصویب قوانین، نمی‌تواند برای ایجاد اشتغال و دیگر حقوق معلولین کافی باشد و نیازمند همکاری سازمان‌های مختلف خصوصی و دولتی و آگاه‌سازی مردم جامعه و همکاری بین‌المللی برای احقاق این حق است و بیشتر از همه، دولت‌ها با امکانات و منابعی که در دسترس دارند به آموزش و اشتغال معلولین همت گمارند و در برنامه‌ریزی‌های خود این امر را مدنظر قرار دهند.

۶.۳. حقوق داخلی ایران

طبق آماري که معاون توان‌بخشي سازمان بهزيستي بيان کردند، جمعيت معلولين در کشور ۱۵ درصد، یعنی بیش از یازده میلیون نفر است^۱ که روزانه نیز به آن اضافه می‌گردد و نرخ بیکاری بین این افراد بیش از ۶۵ درصد است^۲. این جمعیت بزرگ باعث گردیده است که یکی از دغدغه‌های کشور ایران، توجه به حقوق معلولین و عینیت بخشیدن به آن گردد^۳. لذا در این راستا قانون جامع حمایت از حقوق معلولین در سال ۱۳۸۳ به تصویب رسید^۴ و دولت را مکلف به ایجاد شرایط و زمینه‌های مناسب برای اجرای حقوق معلولین، کرده است. این مصوبه تقریباً تمام ارگان‌ها و سازمان‌های دولتی، نیمه‌دولتی، نهادهای عمومی و انقلابی و در مواردی بعضی سازمان‌های خصوصی و غیرانتفاعی مانند دانشگاه آزاد اسلامی را ملزم به حمایت و رعایت حقوق فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و آموزشی کرده است^۵.

مسئله اشتغال در ماده ۷ این مصوبه در قالب هفت بند و ۴ تبصره به بحث گذاشته شده است. در بند نخست این ماده دولت مکلف شده است که در مجوزهای استخدامی اعم از رسمی، پیمانی یا کارگری، حداقل ۳ درصد را به معلولین اختصاص دهد. همچنین در بندهای دیگر این ماده دولت

1. <http://fa.irunesco.org/>

همچنین به نقل از خبرگزاری عصر ایران در تاریخ ۱۳۹۳/۵/۱۸
۲. گفتگو با مسلم خانی (معاون توسعه اشتغال و کارآفرینی وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی)، مجله توان یاب، سال سیزدهم، شماره ۲۴، تابستان ۹۱، ص ۱۶.

۳. نباتی، نگار، «حمایت از اشخاص دارای معلولیت در نظام بین‌المللی حقوق بشر»، شهر دانش، ۱۳۸۹، صفحه ۱۴۳

4. <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/94044>

۵. مصطفی، السان، «حقوق بشر و حقوق کارگران معلول در مقررات داخلی و بین‌المللی»، رفاه اجتماعی، تابستان ۱۳۸۳، شماره ۱۳، صفحه ۷۲

مكلف به اختصاص حداقل ۶۰ درصد از استخدامی‌های اپراتور تلفن دستگاه‌ها، شرکت‌های دولتی و نهادهای عمومی به افراد نابینا، کم‌بینا و معلولین جسمی حرکتی شده است. بر این شیوه استخدامی که تبعیضی مثبت به نفع معلولین محسوب می‌شود، باید اختصاص استخدام حداقل ۶۰ درصدی متصدی دفتری و ماشین‌نویسی به معلولین را نیز اضافه نمود. این نوع شغل‌ها نیاز به تخصص ندارد و افراد معلول حتی با معلولیت تقریباً شدید نیز می‌توانند از عهده آن برآیند و منبع درآمد و در نتیجه استقلال مالی این افراد را فراهم آورد؛ اما شایان‌ذکر است که امروزه بسیاری از سازمان‌ها از وسایل الکترونیکی برای انجام وظایف منشی تلفنی و حتی تایپیست استفاده می‌کنند که بدین دلیل ارزش این قسمت مصوبه پایین آمده است. علاوه بر این موارد جهت به‌کارگیری معلولین توسط کارفرماها تدابیری اندیشیده شده است که بیشتر در قالب اعطای تسهیلاتی همچون پرداخت حق بیمه سهم کارفرمایان، پرداخت تسهیلات اعتباری به واحدهای تولیدی، خدماتی، عمرانی و صنفی و کارگاه‌های تولیدی که معلولین را استخدام می‌نمایند.

شایان‌ذکر است که این ماده به خوداشتغالی معلولین نیز توجه نموده است و تسهیلاتی را بدان با توجه به بودجه سالانه اختصاص داده است که این امر نیز به دلیل بحث بودجه‌ای با فراز و نشیب به همراه خواهد بود.

«آموزش در کنار سلامت، اشتغال، برخورداری از استانداردهای مناسب زندگی و حمایت اجتماعی از اصول اولیه و اساسی در توانمندسازی افراد است^۱». آموزش، افراد معلول را برای اشتغال و کسب استقلال مالی آماده می‌نماید و بدین منظور، سازمان بهزیستی کشور در راستای استقلال مالی و اشتغال معلولین بر اساس ماده ۳ و سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور بر اساس تبصره ۴ ماده ۷ قانون جامع حمایت از معلولین، مكلف شده‌اند که کارگاه‌های آموزشی و تولیدی متناسب با بازار کار برای معلولین فراهم نماید و در این راستا توان‌بخشی حرفه‌ای به این افراد داده شود. البته باید توجه کرد همان‌طور که این ماده اشاره کرده است، این اقدامات در چارچوب

۱. ابدی، سعید رضا؛ آگاه، وحید، «حقوق کار افراد دارای معلولیت در ایران: از نخستین تلاش‌های بین‌المللی تا کار شایسته»، فصلنامه توان‌بخشی، دوره سیزدهم، شماره اول، صفحه ۹۸

بودجه سالانه‌ای است که به این سازمان اختصاص داده می‌شود. لذا این سازمان برای اجرایی کردن وظایفش، با نشیب و فراز مواجه خواهد شد. البته باید توجه نمود که معلولین با معرفی سازمان بهزیستی کشور می‌توانند بر اساس ماده ۸ این مصوبه، از آموزش رایگان در دستگاه‌های دولتی و نیز دانشگاه آزاد اسلامی بهره‌مند شود. عنایت به مصوبه قانون جامع حمایت از معلولین حکایت از جنبه حمایتی این مصوبه دارد و نسبت به موضوع پیشگیری غفلت شده است.^۱ این مطلب مؤید جنبه پیشگیری از وقوع معلولیت در افراد که بر اثر سوانح یا مسائل بهداشتی و وراثتی می‌تواند باشد و همچنین جنبه پیشگیری از خطراتی است که ممکن است معلولین را تهدید کنند. همچون سوءاستفاده بزه‌کاران از افراد معلول و استثمار آن‌ها.

۱. رضانی قوام‌آبادی، محمدحسین، «حمایت از معلولین در حقوق بین‌الملل»، رفاه اجتماعی، تابستان ۱۳۹۰، شماره ۴۱،

نتیجه‌گیری

معلولین بیش از سایر افراد جامعه، مزه تلخ فقر و بیکاری را چشیده و همچنان می‌چشند. هزینه‌های ناشی از معلولیت که بر فرد معلول، خانواده افراد معلول و جامعه سایه افکنده است، لزوم توان‌بخشی شغلی و استقلال اقتصادی افراد دارای معلولیت را بدیهی می‌سازد. این استقلال اقتصادی، بار مالی زیادی را از دوش افراد معلول و خانواده‌ها و دولت‌ها برداشته و بر آرامش این قشر می‌افزاید. بر این اساس لزوم تحرک ملی و بین‌المللی برای خدمات توان‌بخشی شغلی برای افراد دارای معلولیت از طریق تصویب قوانین و اقدامات اجرایی و همچنین آموزش‌های مبتنی بر کسب‌وکار معلولین، شانس استقلال اقتصادی و ادغامشان در جامعه و بازار کار را بیشتر می‌کند. تلاش‌های بسیاری در جهت شناسایی حقوق معلولین و از جمله حق اشتغال این افراد در سطح بین‌المللی و ملی انجام گرفته است و مجمع عمومی سازمان ملل و سازمان بین‌المللی کار به‌صورت مکرر به احقاق حقوق معلولین و از جمله حق اشتغال این افراد پرداخته است. سازمان بین‌المللی کار در قالب مقاوله نامه‌ها و توصیه‌نامه‌های خود دولت‌ها را ملزم به احترام به حق اشتغال معلولین و انجام اقداماتی همچون توان‌بخشی شغلی، ایجاد تسهیلات آموزشی و کاریابی برای معلولین، بهبود فضای اشتغال معلولین و اتخاذ مقررات مناسب به نفع معلولین تأکید کرده است. مقاوله نامه‌های سازمان بین‌المللی کار، جنبه الزام‌آور برای دولت‌ها دارد، مانند مقاوله نامه‌های شماره ۱۱۱، ۱۵۹ که دولت‌ها را موظف به عدم تبعیض در استخدام و اشتغال و همچنین انجام اقدامات و تدابیری برای توان‌بخشی شغلی و ایجاد فرصت برابر برای معلولین با دیگر افراد، می‌نماید. توصیه‌نامه‌های این سازمان دارای خصوصیت غیر الزام‌آور است؛ با این حال عدم اجرای بعضی از این توصیه‌نامه‌ها دارای اثر سیاسی نسبت به دولت‌ها دارد. از جمله این توصیه‌نامه‌ها، توصیه‌نامه شماره ۶۷ در مورد امنیت درآمد است.

مجمع عمومی سازمان ملل نیز از طریق قطعنامه‌های مختلفی، همچون قطعنامه «برنامه اقدام جامع برای معلولین»، «قطعنامه قواعد استاندارد بر پایه برابری فرصت‌ها برای افراد معلول»، «کنوانسیون حقوق کودک» و «کنوانسیون حقوق معلولین»، برای احقاق حقوق معلولین گام برداشته است. کنوانسیون حقوق کودک و کنوانسیون حقوق معلولین را باید بزرگ‌ترین و رساترین این حرکت دانست که از سوی جامعه بین‌الملل باحالتی الزام‌آور، انجام گرفته است. دولت‌های

جهان از جمله ایران، در جهت احقاق حقوق معلولین به خصوص حق اشتغال آن‌ها، باید با کارگروه کنوانسیون حقوق معلولین و همچنین تشکل‌های معلولین همکاری نزدیکی باید داشته باشند تا برای رفع هرچه سریع‌تر و بهتر مشکلات معلولین و احقاق حقوق آن‌ها، قدم‌های مؤثری بردارند. برای رسیدن به اهداف این کنوانسیون‌ها و اشتغال مناسب و کامل معلولین، گام‌های بلندی باید توسط دولت‌ها برداشته شود و قوانین الزام‌آوری را جهت استخدام و اشتغال معلولین تصویب و به مرحله اجرا گذاشته و پیگیری مداوم نیز داشته باشند.

جمهوری اسلامی ایران نیز هم‌راستا با نظام بین‌الملل، قوانینی را برای حمایت از اشتغال معلولین اتخاذ نموده است که از آن جمله قانون جامع حمایت از حقوق معلولین است که طبق آن قانون‌گذار مسائلی همچون مناسب‌سازی، آموزش حرفه‌ای، استخدام ویژه به نفع معلولین، کمک‌های مالی و فنی و... را مورد توجه قرار داده است.

وجود این نهضت در سطح جهانی برای احقاق حقوق معلولین، نوید تحقق حقوق از دست‌رفته این قشر، دارد. وجود دیدگاه تحقیر و تبعیض و مظلوم‌انگاری در جامعه نسبت به معلولین تنها از راه تصویب قانون حل نمی‌گردد و نیازمند فرهنگ‌سازی توسط مسئولین، سازمان‌ها، رسانه‌ها و مراکز آموزشی و پرورشی است؛ لذا تلاشی همگانی و بیشتر از همه تلاش خود معلولین را می‌طلبد تا از طریق مطالبه حقوق خود و همچنین استفاده از تشکل‌های ویژه معلولین و دیگر تشکل‌های رسانه‌ای و حقوق بشری داخلی و بین‌المللی، از یک طرف به حداکثر حق اشتغال و دیگر حقوق خود نائل آیند و هم از طرف دیگر، افراد جامعه را با مشکلات معلولین آشنا و فرهنگ احترام به حقوق معلولین را در بین جامعه رواج دهند تا افراد دارای معلولیت بتوانند در جامعه ادغام و حضوری فعال در همه عرصه‌ها همچون دیگر افراد جامعه داشته باشند.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

کتاب

۱. باختر، سید احمد، حقوق معلولین در قوانین ایران، انتشارات جنگل، ۱۳۸۸
 ۲. زهرایی، حسین؛ تابان، سید محمدرضا، کتاب مرجع حقوق معلولین، نوید شیراز، ۱۳۹۳
 ۳. شفیع‌آبادی، عبدالله؛ توان‌بخشی شغلی و حرفه‌ای معلولین، انتشارات جنگل، ۱۳۹۳
 ۴. عراقی، عزت‌الله؛ رنجبران، امیرحسین، تحول حقوق بین‌المللی کار، مؤسسه کار و تأمین اجتماعی، ۱۳۹۱
 ۵. مرادزاده، حسن، کنوانسیون بین‌المللی حقوق معلولین و اجرای آن در ایران، شهر دانش، ۱۳۹۵
 ۶. نباتی، نگار؛ اشخاص دارای معلولیت در نظام بین‌المللی حقوق بشر، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی، ۱۳۸۹
 ۷. داور منش، عباس؛ براتی سده، فرید، مقدمه‌ای بر اصول توان‌بخشی معلولان، رشد، ۱۳۸۵
- به کوشش دفتر فرهنگ معلولین، آسیب‌شناسی اشتغال معلولان ایران، دفتر فرهنگ معلولین، چاپ اول، بهار ۱۳۹۶

مقاله

۸. محمودیان دهکردی، آرزو، توان‌بخشی شغلی معلولان، مجله کار و جامعه، شهریور و مهر ۱۳۸۶، شماره ۸۷ و ۸۸، صفحات ۳۵-۴۳
۹. بیگدلی، محمدرضا، حقوق کودک و کودک معلول در قوانین داخلی و بین‌المللی، مجله تعلیم و تربیت استثنایی، مهر ۱۳۸۵، شماره ۵۸، صفحات ۲۸-۳۳
۱۰. توسلی نائینی، منوچهر؛ کاویار، میرحسین، تأملی بر حقوق معلولان از منظر کنوانسیون حقوق معلولان و سایر اسناد بین‌المللی، مجله حقوق خصوصی، پاییز و زمستان ۱۳۸۷، شماره ۱۳، صفحات ۵۱-۸۲
۱۱. جان قربان، آزاده؛ ابوالحسنی زارع، حمیدرضا، حمایت از حقوق انسانی معلولان در حقوق بین‌الملل، دوماهنامه تعالی حقوق، بهمن و اسفند ۱۳۹۰، شماره ۱۵، صفحات ۹۵-۱۱۱

۱۲. کمالی، محمد، حقوق بشر و ناتوانی (معلولیت)، مجله رفاه اجتماعی، تابستان ۱۳۸۳، شماره ۱۳، صفحات ۴۱-۵۶
۱۳. مصطفی، السان، حقوق بشر و حقوق کارگران معلول در مقررات داخلی و بین‌المللی، مجله رفاه اجتماعی، تابستان ۱۳۸۳، شماره ۱۳، صفحات ۵۷-۸۰
۱۴. ابدی، سعید رضا؛ آگاه، وحید، حقوق کار افراد دارای معلولیت در ایران: از نخستین تلاش‌های بین‌المللی تا کار شایسته، فصلنامه توان‌بخشی، بهار ۱۳۹۱، دوره سیزدهم، شماره اول، صفحات ۸۸-۱۰۱
۱۵. فرجی، محمدعلی، مطالعه تطبیقی اصل عدم تبعیض بر مبنای معلولیت در حوزه اشتغال، حقوق پزشکی، تابستان ۱۳۹۳، شماره ۲۹، صفحات ۱۶۷-۱۹۵
۱۶. رضانی قوام‌آبادی، محمدحسین، حمایت از معلولین در حقوق بین‌الملل، رفاه اجتماعی، تابستان ۱۳۹۰، شماره ۴۱، صفحات ۳۰۷-۳۴۲
۱۷. گفتگو با مسلم خانی (معاون توسعه اشتغال و کارآفرینی وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی)، مجله توان یاب، سال سیزدهم، شماره ۲۴، تابستان ۹۱، ص ۱۶-۱۸
۱۸. کشوادی، لیلی، گزارش سازمان بین‌المللی کار از اشتغال معلولان در جهان، مجله توان یاب، شماره ۳۱، بهار و تابستان ۱۳۸۸، ص ۲۱-۲۲

پایان‌نامه

۱۹. رشیدی، مهنام، بررسی حقوق افراد دارای معلولیت در اسناد بین‌المللی و نظام حقوقی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دامغان: دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۹۲

ب) منابع لاتین

Articles

20. Kayess, Rosemary, French, Phillip, Out of Darkness into Light? Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, The Author [2008]. Published by Oxford University
21. Degener, thesia, Disabled people, non-discrimination of, max planck encyclopedia of public international law(online version),january 2013
22. Nubberger, angelika, Work, right to, international protection, max planck encyclopedia of public international law(online version),march 2007

Documents

۲۳. قانون جامع حمایت از حقوق معلولان (تاریخ تصویب: ۱۳۸۳/۲/۱۶).
<http://rc.majlis.ir/fa/law/show/94044>
۲۴. قانون تصویب کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت (تاریخ تصویب: ۱۳۸۷/۹/۱۳).
25. <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/134833>
26. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities (A/RES/48/96, 20DEC1993).
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/48/96
27. Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD(U.N DOCUMENT, A/RES/61/106, 13Dec2006).
<http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>
28. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD(U.N DOCUMENT, CRPD/C/IRN/1, 8JULY2015).
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=CRPD/C/IRN/1
29. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities (A/RES/48/96, 20DEC1993).
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/48/96
30. The protection of persons with mental illness and the improvement of mental health care. (u.n document, A/RES/46/119).
<http://www.un.org/documents/ga/res/46/a46r119.htm>
31. World programme of action concerning disabled persons. U.N DOCUMENT, A/RES/37/52, 3DEC1982).
32. World programme of action concerning disabled persons 1976 (A/RES/31/123).http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/31/123
33. General comment No. 21 (2017) on children in street situations, CRC/C/GC/21
34. Combined third and fourth periodic reports of States parties due in 2013, Islamic Republic of Iran, CRC/C/IRN/3-4, 9 April 2015
35. CONVENTION on the RIGHTS of PERSONS with DISABILITIES(2006).<http://www.un.org/disabilities/convention/facts.shtml>
36. Chapter IV. 15. Convention on the Rights of Persons with Disabilities.
<https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20I/Chapter%20I/IV-15.en.pdf>

37. Discrimination (employment and occupation) convention, 1958 (no. 111), ILO.
http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C111
38. Employment (transition from war to peace) recommendation, 1944 (No. 71), ILO.
http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:R071
39. Income security recommendation, 1944 (No. 67), ILO.
http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:R067
40. Medical care recommendation, 1944 (No. 69), ILO.
http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R069
41. Universal declaration of human rights (1948).
<http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>
42. Vocational rehabilitation and employment (disabled persons) convention, 1983 (No. 159), ILO.
http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C159
43. Vocational rehabilitation (disabled) recommendation, 1955 (No. 99), ILO.
http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R099
44. World health organization, Disabilities and rehabilitation,
http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report/en/
45. Iranian National Commission for UNESCOh. [ttp://fa.irunesco.org](http://fa.irunesco.org)